

"ЗДОРОВ'ЯЗБЕРУЖУВАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ" ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

На основі звернення до чинних нормативних актів та наукових досліджень із проблеми здоров'язбереження, авторкою актуалізовано проблему готовності майбутнього вчителя до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, що визначається як "здоров'язбережувальна компетентність". У статті наголошено на необхідності розгляду здоров'язбережувальної компетентності як складової професійної підготовки вчителя не лише в діяльносному (педагогічному) аспекті, а й в аспекті особистісному, як запобігання професійним захворюванням учителів та збереження їх особистого здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, здоров'я молоді, здоров'язбереження, здоров'язбережувальна компетентність,

Постановка проблеми. Сучасний стан здоров'я населення України, демографічна криза (скорочення на 7 млн. населення за 20 років) [12, с. 8] та "омолодження" значної кількості хвороб визивають закономірне занепокоєння в суспільстві. За даними Міністерства охорони здоров'я України, на 2015 р. країна продовжує відставати від європейських держав світу за показниками тривалості життя та смертності, і ці показники не корелюються зі значними витратами на послуги з охорони здоров'я [12, с. 5]. Це спонукало державу до розробки та оприлюднення в березні 2015 р. "Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні" [12]. Прочитання такого важливого для майбутнього країни документа переконує в прагненні вирішити проблему переважно адміністративними засобами, шляхом структурної перебудови галузі. Питання запобігання хворобам та профілактики захворюваності просвітницькими засобами посідають у згаданому документі незначне місце (лише один абзац у розділі "Громадське здоров'я"), а використання освітнього ресурсу взагалі не враховується. Слід визнати, що такий підхід центрального в Україні органу системи охорони здоров'я до розглядуваної проблеми "перекладає" комплексне впровадження ідеї здоров'язбереження, зокрема молодого покоління, "на плечі" освітян.

Саме в цій галузі останнім часом було ухвалено низку документів, у яких актуалізовано проблему здоров'язбереження молоді: "Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті" (2002 р.), Державні національні програми "Діти України" (1996 р.) й "Планування сім'ї" (1995 р.), Цільова комплексна програма "Фізичне виховання – здоров'я нації" (1998 р.), Міжгалузєва комплексна програма "Здоров'я нації на 2002–2011 рр.", Комплексна програма "Репродуктивне здоров'я нації" на період до 2015 р. (2013 р.), Цільова комплексна програма "Фізичне виховання – здоров'я нації" (2013 р.), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді" (2015 р.). Переважна більшість названих документів має пролонгований характер, однак здоров'я молоді, окрема учнівської, значно не покращилося. Тому поділяємо точку зору О. Шиян, яку вона висловила у своїй публікації ще в 2008 р.: "деякі з проголошених політичних напрямів або завдань не знаходять належного підтвердження та розвитку в нормативних документах практичного спрямування. Через це державна політика з питань забезпечення ЗСЖ (здоровий спосіб життя – Є.К.) молоді в Україні часто є не результативною" [15]. Тому вирішення питання розробки практичного аспекту проблеми набуло свого поширення в науково-педагогічній спільноті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вирішенні проблеми збереження та розвитку здоров'я провідна роль належить освіті, яка сьогодні розглядається одним із головних факторів забезпечення сталого розвитку суспільства. Тому надзвичайно велика відповідальність за здоров'я нації покладається на тих, хто здійснює навчання сьогодні чи здійснюватиме його в майбутньому – на сучасних і майбутніх учителів. Ученими (С. Серіков, Ю. Соченко) актуалізована теза про кореляцію стану здоров'я вчителів та їх готовності до здійснення здоров'язбережувальної діяльності зі станом здоров'я їх учнів. У здоров'язбережувального освітнього дискурсу існує значний науковий доробок (Г. Апанасенко, О. Антонова, Н. Бібік, О. Вакулєнко, О. Верхотрубова, Т. Єрмакова, О. Іонова, О. Кречетов, В. Макущенко, А. Радченко, О. Савченко, А. Халайцян, В. Шахненко та ін.). Попри значні напрацювання в цій сфері, можемо констатувати, що в педагогічних розвідках ця проблема розглядається переважно в трьох ракурсах: як формування здорового способу життя та культури здоров'я учнівської молоді [10]; як формування в майбутніх учителів "знань, принципів, методів і умов здоров'язбереження", які вони зможуть упроваджувати "протягом усієї подальшої професійної діяльності" [14, с. 75], та як збереження професійного здоров'я вчителів-практиків переважно в аспекті запобігання професійним захворюванням або їх подолання [2].

Окремо слід відзначити той факт, що питання підготовки вчителя до здоров'язбережувальної діяльності розглядається переважно як проблема підготовки фахівців у галузі здоров'я, зокрема вчителів фізичної культури та основ здоров'я (С. Букша, В. Гайсіна, І. Грінченко, В. Єфімова, М. Козуб, Ю. Мухаріна, Н. Мухаметзянова, А. Огністий, Г. Остапенко, Л. Сущенко та ін.). Ці дослідження конкретизують здоров'язбережувальний зміст професійної підготовки майбутніх учителів, "спроможних до збереження здоров'я школярів в умовах інтенсифікації навчання" [7]. Сучасні вчені (О. Асмаковець, С. Ахмерова, Е. Багнетова, В. Бобрицька, Н. Гончарова, Г. Зайцев, М. Зоріна, Г. Мешко, Л. Мітіна, М. Смірнов, В. Єфімова, Е. Шарифулліна та ін.) звертають увагу на стан професійного здоров'я вчителів, наголошуючи на особливому – стресогенному характері професійної діяльності вчителя, та констатують "недостатню розробленість психолого-педагогічних засобів активізації особистісних ресурсів учителя, які сприяють збереженню і зміцненню його професійного здоров'я" [9, с. 196].

Серед значної кількості наукових публікацій, що присвячені питанню готовності майбутнього вчителя до здоров'язбережувальної діяльності, на нашу думку, значно рідше звертається увага на формування в майбутнього вчителя вмінь/навичок та здібностей збереження здоров'я власного. Актуалізація саме цього аспекту є **метою** публікації. Оскільки саме в процесі здобуття професійної освіти майбутній учитель повинен здобувати певну систему знань, навичок та сформованих здібностей для реалізації здоров'язбережувальної діяльності, що на сьогодні отримало визначення "здоров'язбережувальної компетентності".

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім наголосимо, що ми поділяємо стурбованість тих учених, які наголошують, що для попередження професійних ризиків захворюваності вчителя "необхідно вже з перших днів навчання у вузі не тільки формувати у студентів знання про шляхи і методи збереження здоров'я, але також і розвивати в них мотивацію й готовність до оздоровчої та здоров'язберігаючої діяльності, формувати ціннісне ставлення до *свого* (курсив наш. – Л.Є.) здоров'я, бажання не тільки зберігати *своє* здоров'я, але й робити все для його поліпшення" [11, с. 53].

Щодо "професійного здоров'я" вчителя відзначимо, що сьогодні воно вважається "осовною ефективною роботи сучасної школи та її стратегічною проблемою" [3, с. 27], оскільки стан здоров'я вчителства безпосередньо впливає на здійснення ним своїх викладацьких функцій, отже, на здійснення педагогічної діяльності та відображається на всіх учасниках цього процесу. На думку О. Білоус, "професійне здоров'я вчителя пов'язано насамперед з успішним виконанням професійних функцій. Нормальний стан професійної функції (функціональне здоров'я) визначається наступними критеріями: активність, затребуваність, ступінь залучення до діяльності, мобільність (легкість її "включення"), вдосконалення і розвиток" [4, с. 105]. Саме тому набуває актуальності питання професійного здоров'я вчителя.

Слід також відзначити, що попри достатньо великий об'єм публікацій із питань професійного здоров'я вчителів (О. Багнетова, О. Білоус, Н. Гер'янська, Н. Гончарова, С. Леньков, А. Маклаков, Л. Мітіна, А. Печеркіна та ін.), саме поняття "професійне здоров'я вчителя" не має однозначного тлумачення. Так, Г. Мешко, аналізуючи низку визначень щодо професійного здоров'я взагалі, констатує: "Педагог вважається здоровим, якщо у нього гармонійно розвиваються потенційні фізичні і творчі сили, що роблять його зрілим і компетентним фахівцем, працездатним і активним суб'єктом життя і професійної діяльності. Для таких педагогів характерні, насамперед: психічна рівновага, високий рівень адаптації; гармонійні стосунки з оточенням; цілеспрямованість, плановість, упорядкованість своїх дій; упевненість у собі, почуття обов'язку, оптимізм; адекватна самооцінка, адекватний рівень прагнень; конгруентність, креативність, критичність мислення; пріоритет духовних цінностей; автономність; гармонійність, внутрішня узгодженість" [9, с. 195].

Учитель-початківець повинен бути підготовленим до роботи в достатньо складних умовах задля швидшої та ефективною адаптації до майбутньої професійної діяльності та збереження особистого здоров'я. Переконані, що формування культури професійного здоров'я вчителя повинно відбуватися одночасно з його фаховою підготовкою. Приєднуємося до думки тих дослідників (Е. Багнетова, Г. Воскобойнікова, Г. Мешко, Д. Цись та ін.), які вважають за необхідне проведення пропедевтичної здоров'язбережувальної підготовки сучасного студента/майбутнього педагога. Така підготовка можлива лише за умов уведення до професійних кваліфікацій учителя вимогу щодо його "здоров'язбережувальної компетентності" (далі – ЗК), що привертає нас до необхідності визначення вказаного поняття.

Зважаючи на достатньо широке висвітлення в сучасній педагогічній науці питання сутності "компетентнісного підходу" та представленість дефініцій понять "компетенція" та "компетентність", лише зазначимо: компетентність розглядаємо як похідну від компетенції, оскільки перша – це особистісна (інтегральна) якість, яка утворюється на базі формалізованої (в освітніх стандартах, навчальних планах, програмах) компетенції. Отже, в освітній площині говорити про повноцінну сформованість будь-якої компетентності можливо лише за умов наявності вимоги до сформованості відповідної компетенції в документах, які унормовують навчальний процес.

Відповідно, формування здоров'язбережувальної компетентності (ЗК) можливо за умов формалізації здоров'язбережувальної компетенції (компетенцій). Крім того, ЗК обов'язково має структурні складові, які на сьогодні є сталими для інших компетентностей, а отже, вже достатньо чітко сформульованими: мотиваційно-ціннісна (1 компонент), когнітивно-усвідомлювана (2 компонент), діяльнісно-поведінкова (3 компонент) та особистісно-регуляторна/рефлексійна (4 компонент). Отже,

можемо припустити, що всі означені компоненти повинні знайти своє відображення в наявних визначеннях ЗК. Окреслимо головні підходи до визначеного поняття.

Із цих позицій доцільно звернутися до статті О.С. Антонової та Н.М. Поліщук "Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема", у якій автори пропонують розуміти ЗК як "інтегральну якість особистості, яка проявляється в загальній здатності та готовності до здоров'язберігаючої діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення [1, с. 30]. Отже, в цьому визначенні враховані всі визначені вище компоненти, проте їхній зв'язок, на нашу думку, порушує "умовну" послідовність формування ЗК.

Розглядаючи поняття ЗК учнів початкових класів, О. Ващенко пропонує таке тлумачення поняття: "Здоров'язбережувальна компетентність – це комплекс знань, умінь, ставлень та цінностей, які спрямовані на збереження й укріплення здоров'я – свого та оточуючих, на уроках та в позаурочній діяльності" [6]. Вочевидь, у наведеному визначенні послідовно відтворені лише 2 і 1 компоненти.

Н. Башавець [5] цитує декілька визначень ЗК: судження Д. Вороніна, В. Ірхіна, у яких також простежується інверсійність процесу формування ЗК. Найбільш цілісною, можливо, слід уважати наведене науковцем визначення, запропоноване Н. Беліковою: "інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, яка має складну системну організацію і виступає як сукупність, взаємодія і взаємопроникнення мотиваційного, когнітивного і діяльнісного компонентів" [5, с. 120]. Зміст згаданої роботи Н. Башавець ще раз доводить відсутність чіткого, однозначного та універсального визначення ЗК у сучасному педагогічному знанні, що не може не позначитися на ефективності формування відповідної компетентності, зокрема в професійній підготовці майбутнього вчителя.

Завдання педагогічної освіти – підготувати майбутнього вчителя до здійснення його професійної діяльності не лише як фахівця, а як людини, здатної ефективно, якісно та творчо цю діяльність здійснювати. Із таких позицій особливої уваги потребує питання формування в сучасного студента педагогічного навчального закладу/майбутнього вчителя культури здоров'язбереження, що можливе за умов спеціальної освітньо-пропедевтичної роботи, завдання якої – забезпечити збереження власного здоров'я та ефективної професійної роботи. Метою такої освіти є формування в майбутнього вчителя таких аспектів здоров'язбережувальної компетентності, як культури здоров'я та саногенного мислення (1 та 2 компоненти ЗК) шляхом відпрацювання особистої стратегії здоров'язбережувальної професійної поведінки, опанування низкою методик (конструктивними засобами вирішення стресових ситуацій, подолання стану хронічного стресу в професійній діяльності тощо) (3 та 4 компоненти ЗК) задля запобігання та подолання тих ситуацій та станів, що несуть загрозу для особистого здоров'я вчителя та колективу (педагогічного і учнівського) в цілому.

Розгляд порушеної проблематики привертає увагу до тих робіт [3; 9; 13], де автори описують зміст здоров'язбережувальної підготовки вчителів певного фаху, зокрема вчителів фізичної культури. Узагальнення поглядів учених дозволяє пропонувати обов'язкове введення до змісту освіти майбутнього педагога такої навчальної дисципліни, яка б подавала інформацію, сприятливу для вироблення системи знань, умінь/навичок, що складатимуть основу ЗК сучасного вчителя. Таким чином можлива послідовна імплементація здоров'язбережувальної компетенції до навчальних планів (основна частина) із підготовки всіх без винятку фахівців освітньої галузі, що надасть можливість майбутнім вчителям здійснювати здоров'язбережувальну діяльність не лише стосовно своїх безпосередніх професійних обов'язків, а й заздалегідь потурбуватися за власне здоров'я, що особливо важливо з особистісної, і з суспільної точок зору.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. До недавнього часу аналогічна дисципліна – валеологія – була представлена в навчальних планах із підготовки вчителів різної спеціалізації, проте на сьогодні ця навчальна дисципліна значно поступається місцем іншим (фаховим) чи взагалі виводиться з навчальних програм. Уважаємо за необхідне наголосити на необхідності "повернення" валеології до змісту підготовки майбутніх учителів або ж розробки та впровадження в освітній процес педагогічних навчальних закладів альтернативної дисципліни (програми), яка була б запорукою здоров'я вчителя, що є однією з умов здоров'я майбутнього покоління. Зважаючи на твердження сучасних учених про стадіальність професійного функціонування: професійна адаптація, професійне становлення та професійна стагнація (автоматизація діяльності) [8, с. 112], вважаємо нагальною пропедевтичну підготовку майбутнього вчителя до професійної діяльності в аспекті збереження власного здоров'я, що забезпечить полегшення проходження етапу адаптації та професійного становлення, а також максимально відтермінує етап професійної стагнації.

Використані джерела

1. Антонова О.С. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття) / О.С. Антонова, Н.М. Поліщук // Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи : зб. Статей всеукраїнської науково-практичної конференції (10-11 листопада 2011 р., Житомир). – Житомир : Полісся, 2011. – С. 27-31.
2. Ахмерова С.Г. Профессиональные заболевания педагогов [Электронный ресурс] / С.Г. Ахмерова // Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2012. – №8. – Режим доступа: <http://www.menobr.ru/materials/42/36246/>.
3. Багнетова Е.А. Профессиональные риски педагогической среды / Е.А. Багнетова, Е.Р. Шарифуллина // Фундаментальные исследования. – 2013. – №1. – С. 27-31.

4. Белоус О.В. Факторы и условия поддержания психологического здоровья учителя / О.В. Белоус // Вестник ПГЛУ. – Спецвыпуск. Психология. – 2008. – С. 103-106.
5. Башавець Н.А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури / Н.А. Башавець // Наука і освіта. – 2013. – №1-2. – С. 120-122.
6. Ващенко О.М. Особливості навчання учнів в умовах здоров'язбережувальної педагогіки [Електронний ресурс] / О.М. Ващенко. – Режим доступу : http://www.ipro.org.ua/files/..._2011/0911/2.doc.
7. Єфімова В. Здоров'язбережувальна діяльність у школах здоров'я: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / В. Єфімова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – №3. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_studii/2012/2012_3_16.pdf.
8. Исаева Н.М. Некоторые аспекты профессионального развития учителя в процессе освоения им деятельности в системе развивающего образования / Н.М. Исаева // Труды СГА. – 2008. – №5. – С. 109-117.
9. Мешко Г.М. Професійне здоров'я педагога як необхідна умова його творчого кар'єрного зростання / Г.М. Мешко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2009. – №9. – С. 196-200.
10. Міцкевич Н.І. Здоров'язберігаючі технології навчання і виховання / Н.І. Міцкевич // Совершенствование преподавания предмета "физическая культура": проблемы и решения : материалы Международной научно-практической конференции / ред. Т. И. Белоусова. – Комсомольск-на-Амуре : АмГПУ, 2014. – С. 94-100.
11. Москалева А.С. Роль практики в формировании оздоровительной культуры студентов первого курса – будущих педагогов / А.С. Москалева // Вестник Исык-Кульского университета. – 2007. – №18 (часть II). – С. 52-56.
12. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Strategiya_UKR.pdf.
13. Остапенко Г.О. Структурні компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації здоров'язбережувального навчально-виховного середовища загальноосвітньої школи / Г.О. Остапенко, О.В. Циганок, С.Г. Жестков // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – №1 (7). – С. 78-85.
14. Цись Д.І. Пошуки та реалізація здоров'язберігаючих технологій у підготовці майбутніх учителів педагогічного профілю / Д.І. Цись // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. – 2011. – Випуск №15. частина 1. – С. 75-78.
15. Шиян О.І. Нормативно-правове забезпечення державної освітньої політики щодо здорового способу життя молоді [Електронний ресурс] / О.І. Шиян. // Державне управління та місцеве самоврядування : зб.наук. пр. ДріДУ НАДУ – 2009. – Вип.1 (1). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2009-01/Shiyan.pdf.

Kucherhan E.

HEALTH SAVING COMPETENCE AS A PART OF FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL PREPARATION

The problem of saving health was actualized on the basis of regulation acts and scientific researches. The author covers the problem of readiness of future teachers to the implementation activity of saving health that is defined as health saving competence. The author notes that today this question is addressed mainly towards the training of specialists in the field of health (for teachers – preparing teachers by profession/ specialization "Physical culture" and "Basics of health"). However, training programs for teachers of other specialties (valedological) component gradually disappears, being displaced by other disciplines of professional orientation.

Analyzing some of the modern pedagogical discourse, the definition of "health saving competence", the author insists on the necessity of strengthening her personality. Proceeding from these positions, according to the author, the most attention requires the issue of formation at modern students of pedagogical educational institution – future teachers of culture of health saving that is possibly subject to a special propaedeutic work, the task of which is to provide students with the opportunity to protect your health and the implementation of effective professional activity in the future. The purpose of it is formation such aspects as health saving competence culture health and sanguine thinking in future teachers by developing their own strategies of health saving of professional conduct, mastering a number of techniques to prevent and overcome those situations and conditions that can threaten both personal health teachers and the health staff (in student teaching) as a whole. Thus, a possible sequential implementation of health saving competence in the qualification requirements and accordingly – in the curricula (main part) training of specialists of the education that will enable future teachers to implement health saving activity not only in relation to their pupils, but in relation to their own health, which is important to public and individual points of view.

Key words: health, youth health, health saving, health saving competence.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015